

НАЦІОНАЛЬНА ТА ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ МАРАМОРОЩИНИ (РУМУНІЯ): проблеми та перспективи дослідження

Михайло ЗАН

Українська спільнота в Румунії компактно проживає в близько 100 населених пунктах, які представлені чотирма історичними областями країни: Мараморощина (повіти Марамуреш та Сату Маре), Буковина (повіти Сучава та Ботошани), Банат (повіти Тіміш, Караш-Северін та Арад), Добруджа (повіт Тульча). За неофіційними даними тут зосереджено понад 200 тис. українців. За офіційними даними перепису населення 1992 р. у Румунії проживало 66 833 українці. Втім, останній перепис населення 2002 р., засвідчив проживання на території Румунії 61 353 чол. (0,3 % всього населення країни), які вважали себе українцями. Отже, попри значні потуги Союзу українців Румунії, очолюваного відомим українським письменником та депутатом румунського парламенту Степаном Ткачуком, українці поступово втрачають рідномовну та етнокультурну ідентичність, вливаючись у річище монолітної румунської етності.

Проблематика історії та сучасного становища українців Румунії (насамперед, Мараморощини) стала предметом наукових пошуків як румунських, так і українських істориків, етнологів та географів. Серед румунських дослідників варто відзначити наукові праці Л. Горват¹ та В. Куреляка². Історію Української Греко-Католицької Церкви на Мараморощині висвітлив о. Василь Пензеш³.

Український історик М. Вегеш (ректор Ужгородського національного університету) у співавторстві з Л. Горват розкрив проблеми соціально-економічного та політичного розвитку українців Мараморощини в 1918–1945 рр., де особлива увага звертається на боротьбу українського населення проти денационалізації, рух за возз'єднання з Україною та участь жителів Мараморощини в добровільних корпусах Червоної Армії⁴. Одеський дослідник В. Кушнір у праці "Українці за Дунаєм" висвітлив культурно-побутову специфіку задунайських українців південно-східної Добруджі⁵.

Л. Аза, А. Попок та О. Швачка ініціювали окреме видання проекту "Українці Руму-

нії: сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку", здійсненого в рамках діяльності Змішаної міжурядової комісії з питань забезпечення прав національних меншин за підтримки Державного комітету України у справах національностей та міграції і Міжнародного фонду "Відродження"⁶. Видання ілюструє результати соціологічного опитування українців Румунії та демонструє перспективність подальших подібних досліджень з метою виявлення динаміки етнокультурного життя українців Румунії. Ю. Макар в окремій публікації робить спробу порівняльного аналізу становища українців у Румунії та Молдові⁷.

Багатий емпіричний матеріал щодо українства Румунії містять періодичні видання Союзу українців Румунії (СУР) "Український вісник", "Вільне слово", "Наш голос", "Обрії", румуномовна газета "Curierul Ucrainean". Тільки в період 1995–2001 рр. під егідою СУРу з'явилося 38 книг з історії, філології, літературної критики⁸.

У періодиці Закарпаття впродовж останніх років на проблему "розділених Тисою" українців звертається особлива увага. Це статті В. Белея, Б. Барбіла, О. Лівінського, І. Хланти, автора статті⁹, які констатують занепад україномовної освіти та релігії української спільноти сусідньої Мараморощини.

Власне найбільша кількість українців сконцентрована в повітах Марамуреш та Сату Маре. Тут українське населення чисельно проживає в гірській місцевості сіл Поляни (Poienile de sub Munte), Кривий (Repedea), Русково (Ruscova), Красний (Crasna), Бистрий (Bistra), Вишівська Долина (Valea Vișeuului), Верхня Рівна (Rona de Sus), Коштіль (Coștui), Луг над Тисою (Lunca la Tisa), Великий Бичків (Bocicoiu Mare), Кричунів (Căciunești), Ремети (Remeti), Микула (Micula) та ін. Саме ці населені пункти стали об'єктом нашого дослідження.

Дослідницький проект "Українська меншина Північно-Західної Румунії" було здійснено румунськими та українськими фахівця-

ми впродовж 2001–2003 рр. На окремих етапах дослідження, з румунської сторони працювали співробітники Музею історії м. Сату Маре (Люба-Ірина Горват, Аліна Асталаш, Мара Пушкаш-Лобонц, Золтан Тот, Корнел Град), Музею села м. Сігету Мармаціей (Міхай та Ілона Данкуш), радник Міністерства культури Румунії Ярослава Колотило. З української сторони – проф. Микола Вегеш, співробітники УжНУ Анастасія Вегеш та Оксана Дербаль, фольклорист Іван Хланта та автор цієї публікації. Було опубліковано низку наукових статей¹⁰.

Об'єктом дослідження є українське населення повіту Марамуреш. Предметом дослідження – національна та етнічна ідентичність українців сіл Красний (Crasna), Вишівська Долина (Valea Vișeuului), Бистрий (Bistra), Верхня Рівна (Rona de Sus), Коштіль (Coștui), Луг над Тисою (Lunca la Tisa), Великий Бичків (Vocișoiu Mare).

Серед методів дослідження – опитування у формі інтерв'ю та анкетування (питальник з мововживання); метод аналізу документів (поточна документація сільських рад (прімарій), комун названих населених пунктів, статистика, дані перепису населення 2002 р.); метод включеного спостереження.

Використовувалась стихійна вибірка респондентів та спілкування із “лідерами думок” (сільська інтелігенція, вчителі, вихователі).

Формами фіксації матеріалу були щоденникові та аудіо записи; фото; ксерокопії; ескізи, рисунки (традиційне житло, архітектура).

Дослідження питань національної та етнічної ідентичності, етнокультурної самоідентифікації, етномовних процесів, соціально-економічних аспектів дає підстави сформулювати такі тези:

I. Досліджене українське населення названих сіл можна умовно поділити на 3 ареали (рівні) української етнічної самосвідомості:

1. Високий рівень (Вишівська Долина, Луг над Тисою);
2. Середній (Красний, Бистрий, Верхня Рівна);
3. Низький (Коштіль, Великий Бичків, також сусіднє село Тиса).

У населених пунктах 1 ареалу побутує розмовна діалектна українська мова, поширені зв'язки із родичами правого боку р. Тиси

(Україна). У селах 2 ареалу побутує українська традиційна культура, поширена румунська мова, трудова еміграція. У селах 3 ареалу внаслідок проживання змішаного українського, румунського та угорського населення стираються традиції, поширені змішані шлюби, румунізація та мадяризація українців. Мовна ідентичність для них не має важливого значення. Поширений білінгвізм (румунсько-український) та трілінгвізм (румунсько-українсько-угорський). При спілкуванні з угорцями використовують румунську мову. Отже, державна мова виступає синтезатором міжетнічного спілкування (як на Закарпатті російська мова для угорсько-румунських контактів). Зауважимо, що рівень національної (державної) свідомості, румунський патріотизм досить високий у всіх досліджуваних селах.

II. Українська молодь (до 40 років) при спілкуванні використовує багато румунських слів, термінів. Середнє покоління (40–60 років) зберігає рідномовну лексику поряд із румунськими відповідниками. Старше покоління (понад 70 років) володіє розмовною румунською мовою, переважно неписьменне, інтегроване в румунський соціум на рівні сусідніх населених пунктів та місця проживання. Прикметно, що із респондентами 20–30 років знайти контакт найважче, люди бояться спілкуватись, давати свої дані про знання мов, освіти, роботу тощо.

III. Поширена трудова міграція в низинні повіти Сату Маре, Арад, Тіміш; за кордон (Іспанія, Італія, Португалія, Бельгія, Німеччина, Хорватія, США та ін.). Як правило, молоді люди повертаються до рідних сіл або переселяються до міст (Сігет, Сату Маре, Тімішоара та ін.). У випадку переселення до інших повітів повністю інтегруються в румунське суспільство, виховують дітей державною (румунською) мовою. У такій ситуації типовим є спілкування внуків із дідом і бабою в селі румунською мовою. Зафіксований випадок, коли дитина більше любить українську, але батьки примушують вчитись тільки румунською, є одиничним (Роксана-Рамона Анішурак, 1992 р. н. приїхала до баби і діда в с. Коштіль із міста, де говорить українською; із подружкою-болгаркою розмовляють рідною мовою, коли хочуть приховати власні секрети від румунських дітей у школі).

IV. Респонденти-українці засвідчують, що в останнє десятиліття збільшилась кількість змішаних румунсько-українських шлюбів, стало модним давати дітям традиційні румунські імена. У випадку змішаних шлюбів у родині переважає державна мова (Анна Самбор, 1950 р. н., Марія Чубіка, 1946 р. н., с. Луг над Тисою).

V. Українці не роблять різниці між етнонімами "русин", "руський", "рутен", "українець"; не розуміють проблематику русинства, непоінформовані про діяльність мадярона та депутата парламенту Георгія Фірцака, який створив товариство рутенів. Інтелігенція називає подібні інсинуації нісенітницею, оскільки вважають себе українцями, яких називають "руші", "руські", "рутени", "руснаки". Однак, зафіксовані випадки денаціоналізації. При проведенні перепису батько із с. Бистрий заборонив синові називати себе українцем. Особливо це стосується змішаних румунсько-українських шлюбів.

VI. Високий рівень релігійності населення православної конфесії підтримує україномовна церковна служба, діяльність окремих священників (до прикладу о. Юрія Сакалоша із с. Вишівська Долина, який самостійно проводить роботу з навернення до православ'я Свідків Єгови). Поширені неопротестантські течії Свідків Єгови (особливо с. Верхня Рівна); п'ятдесятників, суботників. Прикметно, що на зібраннях протестантських конфесій використовується румунська мова більшою мірою, ніж українська (як у православних та греко-католиків).

VII. Отримання освіти в сільських школах здійснюється румунською та українською мовами, шляхом створення румунських та українських відділень. Опитані с. Вишівська Долина (1988–1992 р. н.) по-різному оцінюють пріоритетність рідної мови. Одні бажають продовжити навчання в ліцеї ім. Т. Шевченка (Сігет), в Україні (Юрій Годинчук, 1990 р. н.; Лівія Пережук, 1988 р. н., Лариса Шмуляк, 1988 р. н.). Інші через батьківський вплив "більше люблять" румунську, бо так легше висловити думки (Василь Фріщак, 1992 р. н.; Сімона Боднарюк, 1989 р. н.). Ще інші більше прихильні до української, але батьки примусили вчитись на румунському відділенні (Юрій Співалюк, 1992 р. н.).

VIII. Населення Вишівської Долини, Луга над Тисою, Великого Бичкова приймають українське ТБ ("Інтер", УТ-1), радіо "Закарпаття". Мешканці інших сіл відмежовані від україномовних теле- та радіопрограм, через гірську місцевість мають можливість прийому тільки першого румунського телеканалу. Газети СУР поширюють представники сільської інтелігенції, певна частина має значний інтерес до газет "Український вісник", "Наш голос", "Вільне слово", "Курієрул українців". Відзначають, що в цих виданнях бракує публікацій із проблем окремих українських сіл (відсутність кореспондентів на місцях).

IX. Населення підтримує контакти з українськими селами Закарпаття (с. Білий Потік, Великий Бичків, Луг, Солотвино, Ясіня, Ділове, Кобилецька Поляна, Хмелів) насамперед через відвідання родичів (Анна Доброцька, 1936 р. н., с. Вишівська Долина; Марія Білчик, 1939 р. н., с. Бистрий; Іван Боднарюк, 1931 р. н., с. Великий Бичків; Василина Мешко, 1930 р. н., с. Луг над Тисою), церковних свят із процесіями (Марія Сакалош, 1959 р. н., с. Вишівська Долина), участь у гуцульських фестивалях на Закарпатті, Івано-Франківщині, Буковині (Чернівецька обл.) (Микола Кочержук, 1933 р. н., с. Бистрий), участь у літніх таборах дітей (літо 2003 р., с. Білин). Водночас опитані респонденти засвідчують брак турботи про українців Мараморошу з боку України, говорять про відсутність мосту через р. Тису, що дозволило б повноцінне спілкування з сусідньою Україною.

X. На території Мараморощини діють осередки Союзу українців Румунії. Крайове товариство очолює Степан Бучута¹¹. На державному рівні СУР отримує великі кошти, які адресовані українській спільноті всієї України. Переважно опитані респонденти Мараморощини висловлювали невдоволення діями С. Ткачука, який, за словами опитаних, більше коштів розподіляє між українцями повіту Сучава (звідкіля родом голова СУРу). Принагідно зауважимо, що не можна недооцінювати ті зрушення, які відбулись в середовищі українства з виникненням СУРу та особисті заслуги С. Ткачука. Ми тільки констатуємо свідчення мараморошців, а не даємо оцінку керівництву найбільш потужної організації

без сприяння якої не відбулося б і нашого дослідження.

Викликає в опитаних невдоволення і дезорганізація громадських об'єднань українців. Так, у 1996 р. виник Демократичний Союз українців Румунії (ДСУР), який очолює професор університету м. Клуж-Напока Іван Семенюк. Ця організація, згідно з рішенням уряду Румунії про діяльність Департаменту захисту національних меншин, не входить до Ради національних меншин і не отримує державних коштів. Опитані щораз обговорюють лайливі публікації в газеті "Український вісник" про І. Семенюка та інших лідерів ДСУР. Невдоволені несправедливим розподілом коштів, респонденти обурюються публікаціями "з подачі" С. Ткачука¹².

Нещодавно виникло і діє товариство рутенів, яке очолив Георгій Фіртак. Про його діяльність респонденти-мараморошці майже цілковито відгукуються негативно ("вміє розмовляти лише по-румунськи та по-угорськи"). Невдоволення у творчої інтелігенції викликає також спроба створення товариства гуцулів, які нібито "не є українцями".

Проведене етнографічне обстеження регіону дозволяє зробити висновок про існування різновекторних тенденцій у середовищі українства, зміст яких зводиться до побутування традиційної культури та переважно православної конфесійної ідентичності як факторів збереження української ідентичності, любові до рідного гірського краю та поваги до румунської державності. Внаслідок відмежованості від України протягом тривалого часу (друга половина ХХ ст.) проходить процес інтеграції місцевого українства до румунського соціуму.

Таким чином, національна ідентичність українців Мараморощини відповідає громадянській ідентичності. Етнічна ідентичність в українців починає "дрейфувати" внаслідок поширення "моди" на міжетнічні шлюби, міграції в низинні регіони Румунії, а також тотальну румуномовну освіту в компактних ареалах українства. Через розбрат між національно-культурними товариствами (СУР, Демократичний СУР, товариства рутенів та гуцулів) відбувається розкол між творчою елітою українського походження.

Отож, перспективним було б розширення та поглиблення контактів з Україною, про що

твердять самі респонденти. Українці в Румунії потребують допомоги книжками, освітніми кадрами з України, висловлюють бажання навчатись в Україні. Адже ми разом прагнемо до стандартів Болонської системи освіти.

Сподіваємось, що перемога в обох державах (Україні та Румунії) "помаранчевих" президентів сприятиме подоланню стереотипів доби холодної війни і наблизить українців Мараморощини до ідеалів та цінностей об'єднаної європейської спільноти, де річка Тиса більше не буде перепоною у спілкуванні української громади зі своїми побратимами.

Ужгород

¹ Горват Л. В. Соціально-економічний, політичний і культурний розвиток українців Мараморощини (Румунія) в 1918–1945 рр. — Ужгород, 1998; Горват Л. В. Соціально-економічний і політичний розвиток українців Мараморощини (Румунія) в 1918–1945 рр. Автореф. дис... канд. істор. наук. — К., 1999; Горват Л. Етнокультурний ренесанс українців Марамороського повіту (Румунія) // Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80-х — перша половина 90-х років ХХ ст.): Матеріали міжнародної наукової конференції. 26–27 вересня 1996 р. — Ужгород, 1997.

² Куреляк В. І. Українська діаспора Мараморощини (етногеографічне дослідження). Автореф. дис... канд. геогр. наук. — Л., 2000; Куреляк В. Українці Румунської Мараморощини. — Л., 2001.

³ Пензеш В., о. Історія Української Греко-Католицької Церкви в Мараморощині й цілій Румунській державі. — Л., 1994.

⁴ Веґеш М. М., Горват Л. В. Українці Румунії (Мараморощини): проблеми соціально-економічного та політичного розвитку (1918–1944). — Ужгород, 1997; Веґеш М. М., Горват Л. В. Нариси історії українців Мараморощини (Румунія) в 1918–1945 роках. — Ужгород, 1998.

⁵ Кушинір В. Г. Українці за Дунаєм. — О., 2002.

⁶ Аза Л. О., Попок А. А., Швачка О. В. Українці Румунії: Сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку. — К.; Рівне, 1999.

⁷ Макар Ю. Українська діаспора в Молдові та Румунії: спроба порівняльного аналізу // Етнічні взаємини на території Євроregionу "Верхній Прут": Матеріали Міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр та Карінтійський інститут національних меншин. Під ред. А. Круглашова, К. Андервальда та Г. Валентина. — Чернівці, 2004.

⁸ Uniunea Ucrainenilor din România. Союз українців Румунії. Ukrainian's Union of Romania (буклет).

⁹ Белей В. Українці в Румунії // Карпатський край. — 1991. — 9 липня (№ 26); Барбіл Б. Україну й

Румунію Тиса поки що більше роз'єднує, ніж з'єднує // Срібна Земля – Фест. – 2003. – 17-23 липня (№ 28); Лівінський О. Життя за річковим... парканом // Старий Замок. – 2003. – 13-19 листопада. (№ 91-92); Лівінський О. Розділені Тисою // Старий Замок. – 2003. – 20-26 листопада. (№ 93-94); Лівінський О. Українці за румунським кордоном – як за глухою стіною // Старий Замок. – 2001. – 11 травня (№ 35-36); Лівінський О. Кількість українців на Мараморошині швидко зменшується // Старий Замок. – 2001. – 17 травня (№ 37-38); Хланта І. У румунській провінції Банат знайдено український острів // Старий Замок. – 2001. – 25 січня (№ 5-6); Хланта І. Нашого цвіту по усьому світу: Про українців міста Лугоша (Румунія) // Соціал-демократ. – 2001. – 25 серпня (№ 33); Зан М. Українці Сатумарського повіту // Срібна Земля. – 2001. – 3 листопада (№ 42); Зан М. Із приємними враженнями з Сату Маре // Погляд. – 2003. – 28 жовтня (№ 8).

¹⁰ Зан М. П. Буття нашої діаспори: українці Сатумарського повіту (Румунія) // Carpatica-Карпатика. – Ужгород, 2002. – Вип. 14. Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів.

Ювіл. зб. на пошану докт. іст. наук, проф. В. І. Худанича; Вегеш М., Зан М. Міжнародні зв'язки НДІ карпатознавства у 2001–2002 роках // Carpatica-Карпатика. – Ужгород, 2003. – Вип. 21. Політологічні студії: історія, теорія, практика; Вегеш М., Зан М. Враження з того боку Тиси // Carpatica-Карпатика. – Ужгород, 2003. – Вип. 21. Політологічні студії: історія, теорія, практика; Зан М. Етномовні процеси в середовищі українства Сатумарського повіту (Румунія) // Carpatica-Карпатика. – Ужгород, 2003. – Вип. 23. Актуальні проблеми історії та етнології.

¹¹ Бучута С. Українці Марамурешчини // Кордони єднання. Проблеми міжетнічних відносин у Карпатському євро регіоні. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Кордони єднання” 19 – 21 квітня 2001 р. Ужгород, Україна. – Ужгород, 2001.

¹² Карась Т. Новорічна парламентська феєрія: Плач Вікентія Николайчука на руїнах Трої... депутатства // Український вісник. – 2000. – № 17-18; Качук С. Безличник // Український вісник. – 2001. – № 15-16; Рамзай Р. Урапатріот Іван Мирон // Український вісник. – 2003. – № 3-4; Рамзай Р. З “історії” ДСУРу // Український вісник. – 2003. – № 7-8.

The paper studies some problem of ethnocultural and national identification of Ukrainians of Maramuresh District of Romania during the last time. The author inform the main results of the third stage of project “The Ukrainian minority of the North-West of Romania”. The author has analyzed statistics sources, interviews and questionnaires. A conclusion is made concerning to the high level of national (rumanian) consciousness of Ukrainians. The ethnosocial investigation demonstrate “the drifting” of ethnocultural identification of Ukrainians in this region. The author gives the conclusion about the perspectives of research of ethnosocial, ethnocultural and ethnopolitical life of the Ukrainians in Romania.